

Medisinsk statistikk del I, høst 2009 (KL MED 8004 / KLH3004)

Eirik Skogvoll

Overlege/ 1.amanuensis dr.med.

Det medisinske fakultet, NTNU

Klinikk for anestesi og akuttmedisin, St. Olavs Hospital
Trondheim

Innføring i medisinsk statistikk

Del I (KL MED8004/ KLH3004)

en variabel

- Deskriptiv statistikk
- Grafisk fremstilling
- Sannsynlighet
- Tilfeldig variabel
- Sannsynlighetsfordeling
- Hypotesetesting
- Konfidensintervall
- Ett- og to-utvalgsproblem
- Ikke-parametriske metoder

Del II (KL MED8005) "flervariabel"

- Tabellanalyse
- Korrelasjonsanalyse
- Regresjon
- ANOVA
- Epidemiologiske metoder
- Overlevelsesanalyse
- Logistisk regresjon

Statistikk-kurs ved DMF

- KL MED8004 Medisinsk statistikk del I. Høst
  - Dr. grads studenter
- KLH3004 Medisinsk statistikk. Høst.
  - Master klinisk helsevitenskap
- KL MED8005 Medisinsk statistikk del II. Vår
  - Dr. grads studenter
- KL MED8006 Anvendt medisinsk statistikk. Vår Seminarserie.
  - Dr. grads studenter. Enkeltforelesninger kan følges med utbytte.

Hva kursene *ikke* handler om...

- Registrering, håndtering og manipulering av "data" generelt
- Oppbygging av databaser, kobling mot diagnoseregistre
- Utforming og tolkning av spørreskjema
- Epidemiologi

Dag 1

- Praktisk om kurset
- Hva er statistikk?
- Statistisk terminologi og notasjon
- Deskriptiv statistikk
- Grafisk fremstilling

Praktisk...

- Kursets hjemmeside:
http://folk.ntnu.no/slyderse/medstat/medstatl_h09.html
- Forelesning onsdager kl. 1215-1400, + i blokkuke (KLH3004)
Sted: Sjekk hjemmesiden!
- Tillegg:
Intro til R (24.08), Stata (19.08), SPSS (25.08 og 31.08).
Ikke veldig viktig for dette kurset.
Se hjemmesiden for detaljer og litteraturforslag.
- Kursleder: Professor Stian Lydersen (stian.lydersen@ntnu.no),
AKF, tlf. 725 75428
- Kurssekretær: Mariann Hansen (mariann.hansen@ntnu.no),
IKM, tlf. 725 98660

Praktisk...

- 3 obligatoriske øvinger, hver med 8 deloppgaver
  - anvendelse av teori (referanse for senere bruk).
  - sikrer jevnt arbeid underveis
  - gruppevis samarbeid og innlevering
- Grupper á max. 8 personer:
  - Gruppen arbeider selvstendig med oppgaven før veiledning (min. 2 samlinger anbefales)
- Veiledning ca. hver 3. uke (KL MED8004: uke 39, 44 og 47, KLH3004: uke 38, 41 og 46). Felles veiledning for to og to grupper:
  - 1,2: Mandag 1415 -1600
  - 3,4: Onsdag 1215 -1400 (In English)
  - 5,6: Onsdag 1415 -1600
  - 7,8: Onsdag 1515 -1700
  - 9+10: Onsdag 1315 -1500
  - 11,12,13,14: Torsdag 0815-1000
  - Obligatorisk oppmøte!
  - Skal avklare problemer som ennå ikke er løst...

Praktisk...

- Veileder vil ...
notere oppmøte, motta gruppens øvinger, rette, godkjenne og returnere til gruppekontakt.
- Hver deltaker skal sikre seg en (godkjent) kopi.

Evaluering

- Øvingene danner grunnlag for godkjent kurs!
- Eksamen = framlegg av oppgaver (15-20 min, faglærer og sensor):
  - Komplette øvingssett skal legges fram
  - Én oppgave (blant 24) trekkes ut og presenteres ...
  - Supplerende teoretiske spørsmål knyttet til oppgaven

Hva er statistikk?

“Statistics” (eng.) betyr:

- Statistikk i vanlig forstand (tabeller, tellinger, “statistisk årbok”)
- En gren av matematikken med egen terminologi og metode
- Tallstørrelser beregnet fra et utvalg (middelverdi, median, empirisk varians, rekkevidde etc. – *ikke noe helt godt norsk ord for dette: “observator”*)

Hva er statistikk?

«Generelt er statistikk det vitenskapelige verktøy som brukes for å trekke slutninger (...) basert på data som er beheftet med usikkerhet.»

Årsberetning, Institutt for matematikk og statistikk,
Universitetet i Trondheim, 1994

Hva er statistikk?

«Data have no meaning in themselves; they are meaningful only in relation to a conceptual model of the phenomenon studied.»

Box, Hunter & Hunter: Statistics for experimenters,
Wiley 1978

Hva er statistikk?

«I am dismayed by how often my clients ask whether a particular approach would be "legal" or "against the rules" rather than "accurate" or "misleading."»

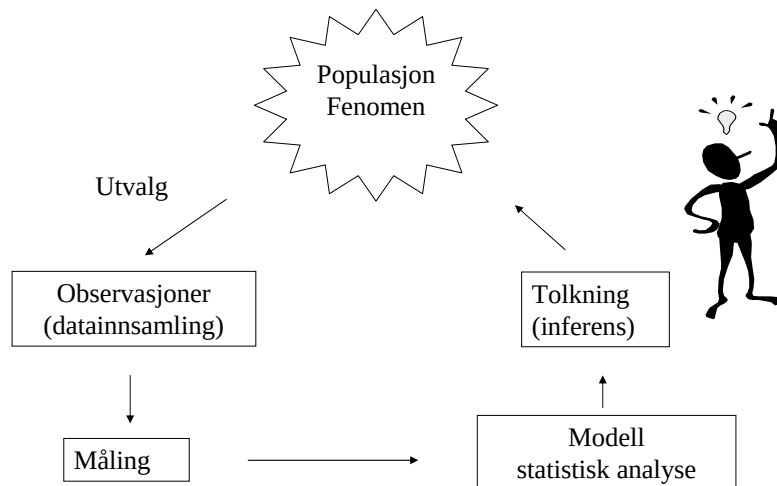
This misunderstanding of statistics as a body of *seemingly arbitrary dogma* leads many (...) to perceive violations even when the research has not actually been harmed.»

Professor Peter Bacchetti, Dept. of Epidemiology and Biostatistics, University of California (BMJ, 2002)

Statistisk terminologi

- Populasjon
- Utvalg
- Variabel
- Sannsynlighetsfordeling
- Parameter

Populasjon og utvalg (sample)

Variabel

Definisjon:

En observasjon (en størrelse) som ikke er konstant, men kan ta forskjellige verdier

Numerisk variabel

- Kontinuerlig: kan anta alle verdier på tallinjen

Eksempler:

- Vekt (g)
- Høyde (cm)
- inntekt (kr)

- Diskret: en tellbar mengde (kan nummereres)

Eksempler:

- Celler pr. synsfelt
- Antall døde
- Resultat av terningkast

Variabel

Numerisk variabel

Andre aspekter.

- Naturlig nullpunkt?

Eksempel: 200 K er dobbelt av 100 K, mens 30 °C ikke er "dobbelt så varmt" som 15 °C

- Sensurert observasjon?

Vet bare om den er over eller under en viss grenseverdi.

Eksempler:

- CRP < 5 mg/l (deteksjonsgrense)
- Overlevelsestid > 120 dager (siste kontroll)

Variabel

Kategorisk variabel

- Ordinal: rangorden, men ikke definert avstand ("3 er mer enn 2, men hvor mye mer?")

Eksempler:

- APGAR score (0-10),
- NYHA-klassifisering (I-IV)

- Nominal: ingen ordning

Eksempler:

- livssyn (jøde, muslim, kristen, ateist, buddhist)
- kjønn (gutt, jente)
- bosted (by, tettsted, landsbygd)

Variabel

Stokastisk (tilfeldig) variabel

- kan anta forskjellige verdier. Beskrives matematisk med sannsynlighetsfordeling (normal-, χ^2 , etc.)

Avhengig variabel, utfallsvariabel

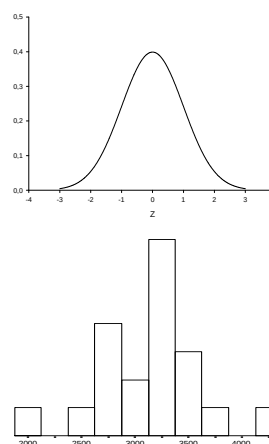
- stokastisk, "den vi måler og er interessert i"

Uavhengig variabel

- kjent, determinert, vanligvis ikke stokastisk, evt. grupperingsvariabel.

Sannsynlighetsfordeling

- En beskrivelse av hvilke verdier den tilfeldige variabel kan ta, og sannsynligheten for hver enkelt verdi teoretisk →
- Et histogram beskriver empirisk (observert) hyppighet →

Parameter

- En fast tallstørrelse, en konstant
- Definerer egenskapene til en sannsynlighetsfordeling
Eksempel: variabelen "høyde" er normalfordelt med to parametre:
forventningsverdi (μ) og varians (σ^2)
- Estimeres (beregnes) som regel fra data

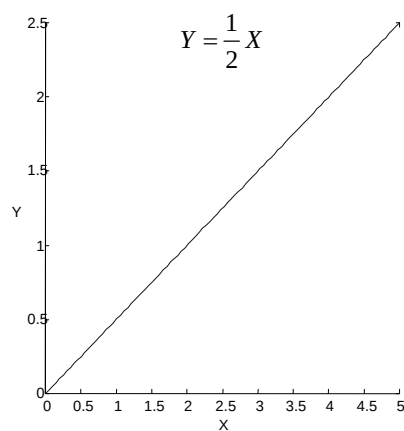
Parameter $\neq$ variabel !

Variabel vs. parameter

Likning for en rett linje:

$$Y = \alpha + \beta X$$

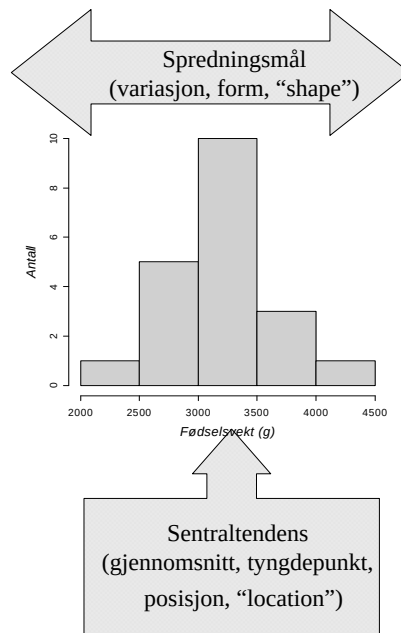
- Avhengig og uavhengig variabel?
- Parameter(e)?

Deskriptiv statistikk

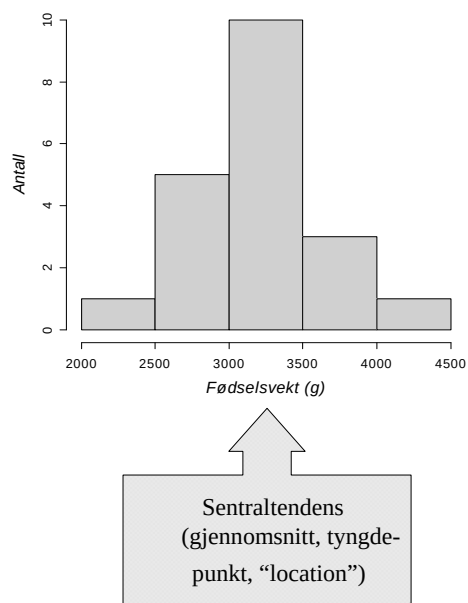
Oppsummere datamaterialet v.h.j.a. noen få, meningsfylte størrelser (tall):

- Sentraltendens (ofte middelerdi)
- Spredningsmål (ofte standard avvik)

Mål på sentraltendens

- Aritmetisk_middelerdi
- Justert (trimmet) middelerdi
- Median
- Mode
- (Midrange)
- (Geometrisk middelerdi)

Aritmetisk middelværdi

Synonymer

- Gjennomsnitt
- Middelværdi
- Mean value
- Sample mean
- Utvalgsmiddelværdi
- Empirisk middelværdi

Definisjon (Rosner def. 2.1, s. 9)

$$\bar{x} = \frac{x_1 + x_2 + \dots + x_n}{n} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i$$

Aritmetisk middelværdi

Egenskaper

- Alle observasjoner må være kjent
- Observasjonene trenger ikke ordnes etter størrelse
- Matematisk gunstig
- Følsom for "outliers": ekstreme, utypiske observasjoner

Definisjon (Rosner def. 2.1, s. 9)

$$\bar{x} = \frac{x_1 + x_2 + \dots + x_n}{n} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i$$

TABLE 2.1 Sample of birthweights (g) of live-born infants born at a private hospital in San Diego, California, during a 1-week period

i	x_i	i	x_i	i	x_i	i	x_i
1	3265	6	3323	11	2581	16	2759
2	3260	7	3649	12	2841	17	3248
3	3245	8	3200	13	3609	18	3314
4	3484	9	3031	14	2838	19	3101
5	4146	10	2069	15	3541	20	2834

Eksempel (Rosner expl. 2.4, s.11)

(fra Rosner table 2.1, s.10)

$$\bar{x} = \frac{3265 \text{ g} + 3260 \text{ g} + \dots + 2834 \text{ g}}{20} = 3166,9 \text{ g}$$

Hvis $x_1 = 500 \text{ g}$ istedet for 3265 g ...

$$\bar{x} = \frac{500 \text{ g} + 3260 \text{ g} + \dots + 2834 \text{ g}}{20} = 3028,7 \text{ g}$$

...en rel. stor endring på grunn av en enkelt observasjon

Aritmetisk middelværdi

Egenskaper

- Ikke definert for sensurerte observasjoner
- Middelværdi fra flere utvalg kan kombineres: $\rightarrow$
- "I det lange løp" vil middelværdien konvergere mot forventningsverdien til den tilfeldige variabel

$$\bar{\bar{x}} = \frac{\sum_{j=1}^k n_j \bar{x}_{n_j}}{\sum_{j=1}^k n_j} = \frac{n_1 \bar{x}_{n_1} + n_2 \bar{x}_{n_2} + \dots + n_k \bar{x}_{n_k}}{n_1 + n_2 + \dots + n_k}$$

$$E(\bar{X}) = \mu = \lim_{n \rightarrow \infty} \left(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i \right)$$

Eksempel. Kombinasjon av flere middelveier :

$$\bar{x}_1 = 18,4 \quad n_1 = 22$$

$$\bar{x}_2 = 17,9 \quad n_2 = 11$$

$$\bar{x}_3 = 9,5 \quad n_3 = 16$$

$$\bar{x}_4 = 15,1 \quad n_4 = 5 \quad (\text{dvs. } k = 4)$$

$$\begin{aligned} \bar{\bar{x}} &= \frac{\sum_{j=1}^k \bar{x}_{n_j}}{\sum_{j=1}^k n_j} = \frac{n_1 \bar{x}_{n_1} + n_2 \bar{x}_{n_2} + \dots + n_k \bar{x}_{n_k}}{n_1 + n_2 + \dots + n_k} \\ &= \frac{22 \cdot 18,4 + 11 \cdot 17,9 + 16 \cdot 9,5 + 5 \cdot 15,1}{22 + 11 + 16 + 5} \\ &= \frac{404,8 + 196,9 + 152 + 75,5}{54} = \frac{829,2}{54} = 15,36 \end{aligned}$$

Justert (trimmet) middelveier

- Aritmetisk middelveier basert på de sentrale 90 - 95 % av observasjonene; "halene" (5 - 10 %) er trimmet bort
- Mindre følsom for ekstreme observasjoner

Median

Synonym

- 50 percentil
- empirisk median

Egenskaper

- Observasjonene ordnes i stigende rekkefølge
- “Median = den verdien som deler materialet i to”
- Ufølsom for ekstreme observasjoner

Transformasjon :

$$X_i \xrightarrow{\text{ordnes}} X_{(i)}$$

TABLE 2.1 Sample of birthweights (g) of live-born infants born at a private hospital in San Diego, California, during a 1-week period

i	x_i	i	x_i	i	x_i	i	x_i
1	3265	6	3323	11	2581	16	2759
2	3260	7	3649	12	2841	17	3248
3	3245	8	3200	13	3609	18	3314
4	3484	9	3031	14	2838	19	3101
5	4146	10	2069	15	3541	20	2834

Eksempel (Rosner expl. 2.5, s. 11)

(fra Rosner table 2.1, s. 10)

$$x_1 = 3265$$

$$x_2 = 3260$$

$$x_3 = 3245$$

$$x_4 = 3484$$

...

Ordnet i stigende rekkefølge:

$$x_{(1)} = 2069$$

$$x_{(2)} = 2581$$

$$x_{(3)} = 2759$$

$$x_{(4)} = 2834$$

...

Median

Egenskaper

- Inntil halvparten av observasjonene kan være sensurerte
- Ugunstig matematisk!
- Median fra flere utvalg kan *ikke* kombineres

Definisjon (Rosner def. 2.2, s. 11)

(1) Hvis ulike antall observasjoner ($n = 3, 5, 7, \dots$)

$$\tilde{x} = x_{\left(\frac{n+1}{2}\right)}$$

(2) Hvis like antall observasjoner ($n = 2, 4, 6, \dots$)

$$\tilde{x} = \frac{x_{\left(\frac{n}{2}\right)} + x_{\left(\frac{n+2}{2}\right)}}{2}$$

(andre definisjoner kan forekomme)

Median

TABLE 2.2

Sample of admission white-blood counts ($\times 1000$) for all patients entering a hospital in Allentown, PA, on a given day

i	x_i	i	x_i
1	7	6	3
2	35	7	10
3	5	8	12
4	9	9	8
5	8		

Eksempel (Rosner expl. 2.6, s.11)

(fra Rosner table 2.2, s. 12)

$n = 9$, så definisjon (1) benyttes:

$$\tilde{x} = x_{\left(\frac{n+1}{2}\right)} = x_{\left(\frac{9+1}{2}\right)} = x_{\left(\frac{10}{2}\right)} = x_{(5)} = 8$$

Median

TABLE 2.1 Sample of birthweights (g) of live-born infants born at a private hospital in San Diego, California, during a 1-week period

<i>i</i>	x_i	<i>i</i>	x_i	<i>i</i>	x_i	<i>i</i>	x_i
1	3265	6	3323	11	2581	16	2759
2	3260	7	3649	12	2841	17	3248
3	3245	8	3200	13	3609	18	3314
4	3484	9	3031	14	2838	19	3101
5	4146	10	2069	15	3541	20	2834

Eksempel (Rosner expl. 2.5, s.11)

(fra Rosner table 2.1, s. 10)

$n = 20$, så definisjon (2) benyttes:

$$\tilde{x} = \frac{x_{(\frac{n}{2})} + x_{(\frac{n+2}{2})}}{2} = \frac{x_{(\frac{20}{2})} + x_{(\frac{20+2}{2})}}{2} = \frac{x_{(10)} + x_{(11)}}{2} = \frac{3245 \text{ g} + 3248 \text{ g}}{2} = 3246,5 \text{ g}$$

Mode

Rosner def. 2.3

Den observasjon som forekommer hyppigst.

TABLE 2.3 Sample of time intervals between successive menstrual periods (days) of college-age women

Value	Frequency	Value	Frequency	Value	Frequency
24	5	29	96	34	7
25	10	30	63	35	3
26	28	31	24	36	2
27	64	32	9	37	1
28	185	33	2	38	1

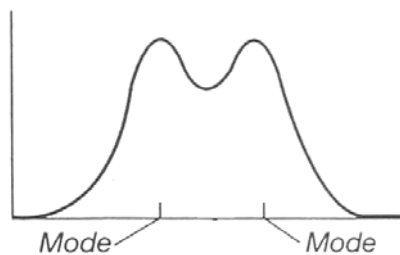
Rosner
eks. 2.7,
s. 13
Mode =
28

Mode

- Lite i bruk. Ugunstig matematisk.
- Mer abstrakt: unimodal fordeling (en "topp"), bimodal (to topper) osv.

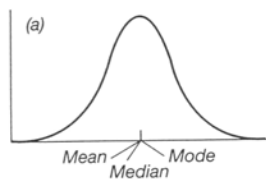
Eksempel på
bimodal
sannsynlighets-
fordeling

(Zar 1999,
fig. 3.2 b)

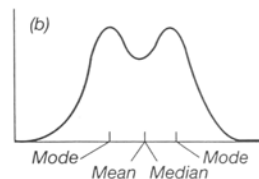

Mål på sentral tendens - sammenstilling

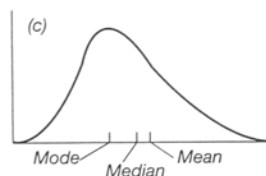
Unimodal,
symmetrisk

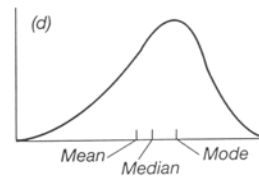
Bimodal,
symmetrisk

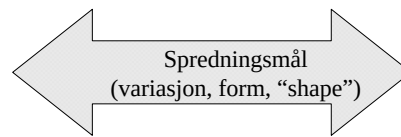
Unimodal,
høyre (pos.)
- skjev

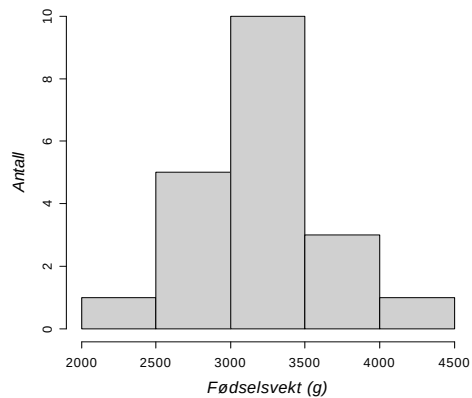
Unimodal,
venstre (neg.)
- skjev

Spredningsmål

- Rekkevidde (range)
- Kvantiler, percentiler: interkvartil avstand
- Varians
- Standard avvik
- Variasjonskoeffisient

Rekkevidde

Synonym

- Range
- Variasjonsbredde

Egenskaper

- Samme enhet som observasjonene
- Benytter bare to av dem
- Følsom for ekstreme observasjoner
- Øker med utvalgsstørrelsen n

Definisjon (BR def. 2.5, s. 18)

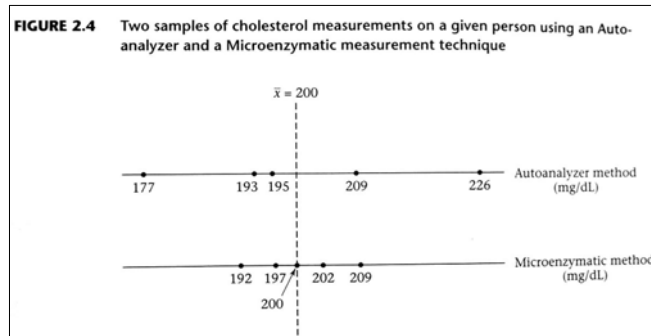
$$Range = X_{(n)} - X_{(1)}$$

Eksempel (BR expl. 2.14, s. 18)

(fra BR table 2.1, s. 10)

$$\begin{aligned} Range &= x_{(20)} - x_{(1)} = 4146 \text{ g} - 2069 \text{ g} \\ &= 2077 \text{ g} \end{aligned}$$

Rekkevidde (range)

Eksempel (BR expl. 2.15, s. 18)

(fra BR Fig 2.4, s. 18)

Range (auto-) = $x_{(5)} - x_{(1)} = 226 \text{ mg/dl} - 177 \text{ mg/dl} = 49 \text{ mg/dl}$

Range (micro-) = $x_{(5)} - x_{(1)} = 209 \text{ mg/dl} - 192 \text{ mg/dl} = 17 \text{ mg/dl}$

Kvantiler og percentiler

Definisjon (Rosner def 2.6)

“Den tallverdi V_p som har en viss andel (p) av (de ordnede) observasjonene under seg”, $0 < p < 1$

(En observasjon teller omtrent $1/n$ -del. Hvis $n = 100$ teller hver observasjon 1 %. Observasjon nr. 20 svarer da til 20-percentilen.)

Formelt

n ordnede observasjoner : $X_{(1)}, X_{(2)}, X_{(3)}, \dots, X_{(k)}, X_{(k+1)}, \dots, X_{(n)}$

(1) $V_p = X_{(k+1)}$ når np ikke er et heltall ("integer"), $k < np < k+1$

(2) $V_p = \frac{X_{(np)} + X_{(np+1)}}{2}$ når np er et heltall

Kvantiler og percentiler

Eksempel (Rosner, expl. 2.16)

Finn $V_{0,1}$ og $V_{0,9}$ (10- og 90 percentilene) basert på fødselsvekt-data i table 2.1.

$p = 0,1$ og $np = 2$ (et heltall) så vi bruker (2) og får

$$V_{0,1} = \frac{x_{(2)} + x_{(3)}}{2} = \frac{2581 + 2759}{2} = 2670g$$

$p = 0,9$ og $np = 18$ (et heltall fortsatt), vi bruker (2) og får

$$V_{0,9} = \frac{x_{(18)} + x_{(19)}}{2} = \frac{3609 + 3649}{2} = 3629g$$

De sentrale 80 % av barna veide altså mellom 2670 g og 3629 g, dvs. en spredning på ca 1000 g.

Kvantiler og percentiler

$V_{0,5}$ = median = 50-percentil. Definisjonene må stemme overens.

Eksempel (fra Rosner table 2.1, s.10)

$np = 10$, så definisjon 2.6 (2) benyttes :

$$V_{0,5} = \tilde{x} = \frac{x_{(10)} + x_{(11)}}{2} = \frac{3245 \text{ g} + 3248 \text{ g}}{2} = 3246,5 \text{ g}$$

Interkvartil-avstand

Synonym

- Interquartile range - IQR

Egenskaper

- Samme enhet som observasjonene
- Omfatter de sentrale 50 %
- Mindre følsomt for ekstreme observasjoner
- Definerer "boksen" i et box plott

Definisjon

$$IQR = V_{0,75} - V_{0,25}$$

$V_{0,75}$ - øvre (3.) kvartil

$V_{0,25}$ - nedre (1.) kvartil

Interkvartil-avstand

Eksempel (fra Rosner table 2.1, s. 9)

Finn IQR for fødselsvekt.

$$IQR = V_{0,75} - V_{0,25} \quad (np = 15 \text{ og } 5, \text{ respektive})$$

$$V_{0,75} = \frac{x_{(15)} + x_{(16)}}{2} = \frac{3323 \text{ g} + 3484 \text{ g}}{2} = 3403,5 \text{ g}$$

$$V_{0,25} = \frac{x_{(5)} + x_{(6)}}{2} = \frac{2838 \text{ g} + 2841 \text{ g}}{2} = 2839,5 \text{ g}$$

$$IQR = 3403,5 - 2839,5 = 564 \text{ g}$$

Andre mulige spredningsmål...

Observasjoner:

$x_1, x_2, \dots, x_n$

-Gjennomsnittlig avvik?

$$\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i - \bar{x}$$

Umulig! Summerer seg til 0 (null).

-Gjennomsnittlig, absolutt avvik?

$$\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n |x_i - \bar{x}|$$

OK, men matematisk ugunstig.

-Gjennomsnittlig, *kvadrert* avvik?

$$\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2$$

Best!

Empirisk (utvalgs-) varians

Definsjon (Rosner Def.2.7)

$$S^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2$$

Kommentar

Bruk av $(n-1)$ i stedet for n i nevneren skyldes at vi gjør bruk av utregnet middelerdi i beregningen.

Dermed har vi «brukt opp» noe av informasjonen (nemlig 1 "frihetsgrad") som lå i utvalget.

Resultatet er en noe større verdi for S^2 . For stor n er forskjellen ubetydelig.

Empirisk (utvalgs-) varians

Eksempel (Rosner Expl. 2.19, s 21- 22)

Auto - analyzer, $\bar{x} = 200$ mg/dl

$$\begin{aligned} S^2 &= \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \\ &= \frac{1}{4} \cdot [(177 - 200)^2 + (193 - 200)^2 + (195 - 200)^2 + (209 - 200)^2 + (226 - 200)^2] \\ &= \frac{1}{4} \cdot (529 + 49 + 25 + 81 + 676) = \frac{1360}{4} = 340 \end{aligned}$$

Micro – enzymatic (samme $\bar{x}$)

$$\begin{aligned} S^2 &= \frac{1}{4} \cdot [(192 - 200)^2 + (197 - 200)^2 + (200 - 200)^2 + (202 - 200)^2 + (209 - 200)^2] \\ &= \frac{1}{4} \cdot (64 + 9 + 0 + 4 + 81) = \frac{158}{4} = 39,5 \end{aligned}$$

Empirisk (utvalgs-) varians

$$S^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2$$

Egenskaper

- Alltid positiv
- Sterkt avvikende observasjoner bidrar mest (kvadrering)
- Gunstige matematiske egenskaper
- Resultatet kan ikke tolkes på original skala

(kg $\rightarrow$ kg², mg/dl $\rightarrow$ mg²/dl², cm $\rightarrow$ cm² osv.)

Empirisk (utvalgs-) standardavvik

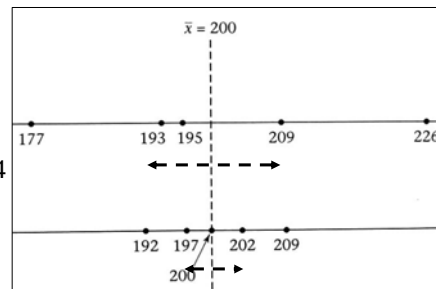
Definisjon (Rosner Def.2.8)

$$S = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} = \sqrt{S^2}$$

Eksempel (Rosner Expl. 2.19, s. 21)

Auto-analyzer: $S = \sqrt{S^2} = \sqrt{340} = 18,4$

Micro – enz: $S = \sqrt{S^2} = \sqrt{39,5} = 6,3$

Empirisk (utvalgs-) standardavvik

Egenskaper

- Synonym: Standard Deviation (SD)
- Alltid positiv
- Sterkt avvikende observasjoner bidrar mest (kvadrering)
- Gunstige matematiske egenskaper
- Resultatet kan tolkes på opprinnelig skala!

$$S = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}$$

Empirisk (utvalgs-) standardavvik

- Omtrent 95 % av populasjonen befinner seg innenfor:

$$\bar{x} \pm 2SD$$

... som altså omtrent tilsvarer 2,5 og 97,5 percentilene

- Følger av normalfordelingens egenskaper
- Forutsetter noenlunde symmetri og unimodalitet

- “quick & dirty”:

$$SD \approx \frac{Range}{4}$$

- Nyttig f.eks. Hvis man må gjette på SD ved beregning av utvalgsstørrelse

Grafisk framstilling

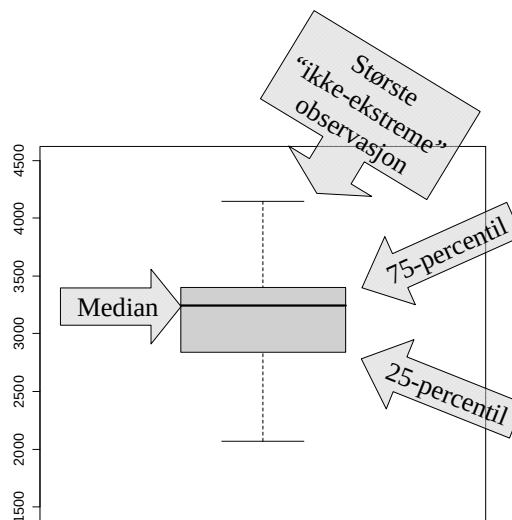
- Søylediagram
- Histogram
- Stem-and-leaf
- Box-plot

“En god figur sier mer
enn 1000 T-tester!”

Box-plott

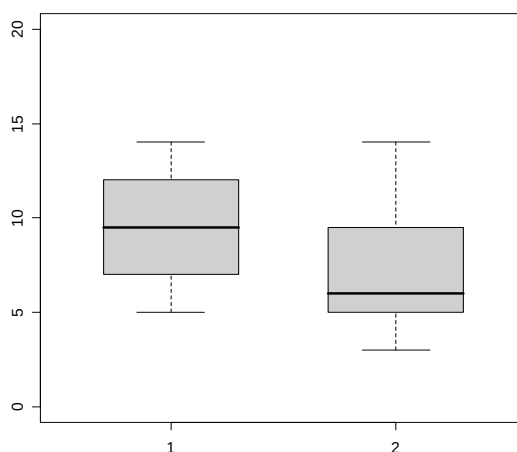
Egenskaper

- Raskt overblikk over materialets tyngdepunkt og spredning
- Ekstreme observasjoner (outliers) kan identifiseres

Box-plott

Lett å sammenlikne grupper!

Histogram

Egenskaper

- Empirisk "sannsynlighetsfordeling"
- Viser generell form og tyngdepunkt
- Vanskelig å sammenlikne grupper
- Enkeltobservasjoner er usynlige

